

FOLKLORNI ELEMENTI U UMJETNOSTI I. MEŠTROVIĆA

DUŠKO KEČKEMET
Luka Bobovišća
21404 Ložišća

UDK 7.036 (497.13)
Izvorni znanstveni članak
Original scientific paper
Primljeno: 14.09.1997.

Ivan Meštrović (1883-1962) je potekao sa sela, iz Dalmatinske zagore, i to je njegovo podrijetlo dalo suštinski pečat njegovom kiparskom i ostalom stvaralaštvu tijekom cijeloga života. Pri tome nije bilo značajno samo podrijetlo, nego i njegova trajna svijest o tom izvorištu, koju je uvijek podržavao, isticao i ponosio se njome, a da ipak nije zapadao u često uobičajenu folklornu ruralnu romantiku, poput nekih drugih likovnih umjetnika, pisaca i skladatelja.

Došavši u Split 1900. u opancima i sa seoskom crvenkapom na glavi, otišavši i u Beč na nauke s tom kapićom, on je vrlo brzo, još mlad, stekao univerzalnu naobrazbu i svjetsku slavu. Tridesetpet godina je boravio i djelovao u inozemstvu, ali je, kad je god uspijevao, svraćao zavičajnom selu, roditeljima i rodbini koji su i dalje živjeli krajnje skromnim i priprostim životom seljaka dalmatinskoga zagorskog krša. Kada se nakon Prvog svjetskog rata nastanio u Zagrebu, a zatim i u Splitu, bio je još češći gost zavičajnih Otavica, a majka, koju je neobično poštivao, do smrti je, i na selu i u njegovom domu, bila seoski odjevena, s maramom oko glave.

Pa ipak Meštrović nije bio folklorni umjetnik, poput nekih drugih naših kipara i slikara. Još uoči Prvog rata, a pogotovo u staroj Jugoslaviji, koja je i svoj nacionalni mit gradila na narodnoj folklornoj predaji i umjetnosti, neki su umjetnici ne samo obrađivali folklorne motive, poput splitskog slikara Virgila Meneghella Dinčića, na primjer, nego su i suvremenoj nacionalnoj likovnoj umjetnosti nastojali dati pučki folklorni pečat, želeći tako stvoriti jednu autohtonu i prepoznatljivu noviju južnoslavensku umjetnost. Taj je cilj ponio najprije prvog hrvatskog kipara Ivana Rendića, koji je, sakupljajući folklorne uzorke južnoslavenskih naroda i oblikujući pod utjecajem tih folklornih motiva (najčešće iz tekstilnih i drvenih predložaka ne najsretnije prenošenih u materijal kamena), vjerovao da je stvorio jednu suvremenu izvornu nacionalnu umjetnost, primjenjujući to na brojnim nadgrobnim spomenicima.¹ Još je karakterističniji bio slučaj splitskog slikara Dragutina Inkiostrija Medenjaka koji je isključivo folklorne motive primjenjivao u slikarstvu i primijenjenoj umjetnosti, objavivši i nekoliko teoretskih knjiga o tome.²

Shvatljivo je da su prvi Meštrovićevi radovi, dok je kao dječak bio pastir na selu, još diletantski, imali pučki, a donekle i folklorni pečat. Bile su to pjesme i

¹ D. Kečkemet: *Ivan Rendić*, Supetar, 1969.

² H. Lisičić: *Dragutin Inkiostri-Medenjak. Zbornik za likovne umjetnosti*, Novi Sad, 1965.

skulpture.

Dječaka u domu seoske obiteljske zadruge privukla je najprije narodna pjesma. Junačke narodne pjesme slušao je od seljana, a lirske od bake. Obdaren vanrednom memorijom, do smrti je upamtio te pjesme i često ih recitirao u krugu prijatelja, čak i u starijim godinama u američkoj emigraciji. Ranije bi ga na guslama pratio prijatelj mu, liječnik u njegovom zavičaju, Filip Marušić. Tada je čuo i upamtio posebnu verziju *Hasanaginice*, o čemu je pisao i proučavatelj naših narodnih pjesama Matija Murko.³

Dječak u dobi od deset do šesnaest godina sam sastavlja i zapisuje junačke pjesme, po uzoru na one što ih je slušao ili čitao u Kačićevoj *Pjesmarici*. Pjevao je o hrvatskim kraljevima i junacima.⁴ Izvorni se rukopisi čuvaju u Galeriji Meštrović u Splitu.

Na polju likovnog stvaralaštva neki od njegovih dječaćkih skulptura imaju folklorne elemente. Maleni lik *Seljaka* ima haljetak s dugmadima, dio regionalne pučke odjeće. Ta je seoska odjeća još očitija na malenom liku *Postolara*: hlače, haljetak, košulja i okrugla seljačka kapa. Manje je uočljiva i prepoznatljiva pučka nošnja na poznatoj skulpturici *Bosanac na konju*, sačuvanoj u dvije inačice.⁵

Folklornih podataka o seljacima Petrovog polja ima i u Meštrovićevoj knjizi pripovijedaka *Ludi Mile*.

Ivan Meštrović je prvenstveno bio kipar čovječjega akta, a ne odjevene figure. To mu je općenito bilo zamjerano, pogotovo u razdoblju pred Drugi svjetski rat, kada je nacionalna ideologija bila najprisutnija u njegovom tzv. *Kosovskom ciklusu*. Prigovarano mu je, naročito u *Pobjedniku* za spomenik u Beogradu, da njegovi likovi nemaju narodnu odjeću; jednako mu je prigovarano da nisu srpsko-bizantinskog nego zapadnoeuropskog sesecijskog stila.⁶

Slovenski slikar Maksim Gaspari sjećao se kasnije studentskih dana provedenih u prijateljevanju s kiparima Meštrovićem i Peruzzijem u Beču. Burno su raspravljali - veli - je li narodna nošnja poželjna u suvremenoj skulpturi. Smatrali su da je Meštrović tada najljepše skulpture ipak izradio u narodnim nošnjama: majku, oca, pa i karijatide *Kosovskog hrama*, iako je na posljednjima bila stilizirana antička a ne narodna odjeća.⁷

O nacionalnom i rasnom u umjetnosti osobito se mnogo raspravljalo i pisalo

³ M. Čurčin: O poreklu i detinjstvu Ivana Meštrovića. *Meštrović. Monografija*. Zagreb 1933., str. 9-16; D. F. Marušić: Na domu Meštrovićevu. Ivan Meštrović. *Pretisak Nove Evrope*, Zagreb 1933., str. 19-25; M. Murko: Kod Meštrovića i njegovih. Ivan Meštrović kao pjevač epskih narodnih pjesama. *Isto*, str. 25-30.

⁴ Iz Meštrovićevih pesničkih prvenaca... *Nova Evropa*, Zagreb, 10/1, 1. VIII. 1924., str. 20-26.

⁵ K. Prijatelj, u: D. Kečkemet, K. Prijatelj: *Počeci Ivana Meštrovića*. Split 1959., str. 28-29, sl. 41-42.

⁶ M. Pijade: Ivan Meštrović i težnje za stilom u našoj umetnosti. u: M. Pijade: *O umetnosti*. Beograd 1963., str. 119-149.

⁷ M. Gaspari: Umetnost je pesem. *Delo*, Ljubljana, 19. II. 1972.

neposredno nakon Prvog svjetskog rata, kritizirajući uglavnom Meštrovića, koji se nije htio podrediti niti folkloru niti nekom tobože nacionalnom stilu.⁸

Činjenica je da je Meštrović ipak rijetkim svojim djelima pridao i folklorne elemente. Prve tragove toga mogli bismo očitati u secesijski stiliziranom reljefu pučkog guslara, nazvanom *Umjetnik naroda moga* (1906), ali i u dvije skulpture *Pastira*, od kojih jedan s mijehom (1909).

Najizrazitija Meštrovićeva skulptura s folklornim značajkama bez sumnje je *Moja mati* u mramoru (1908), koju je skulpturu kasnije ponovio u drugoj varijanti (1930). To je ujedno jedno od najkvalitetnijih Meštrovićevih djela ranijeg razdoblja. Sjedeći lik žene odjeven u dugu košulju, preko koje je prsluk ili sadak i nešto slično haljetku ili aljini, ali više poput naboranog plašta vrlo širokih rukava. Glava je umotana maramom koja tvori karakterističan oblik trapeza, omiljen u nekim Meštrovićevim skulpturama. Međutim, ta marama, zacijelo bijela, kojom Meštrović prekriva i glavu druge skulpture *Glava majke* (1908), ne vezuje se sprijeda na vratu, kako vidimo i na fotografiji kipareve majke objavljenoj 1933. u *Novoj Evropi*,⁹ nego poput velike marame tvori karakterističan oblik pokrivala za glavu, ali dalje unakrsno obavija i ramena.¹⁰ Meštrović se, dakle, ni u tim skulpturama, najbližima folklornim predlošcima Drniške krajine, ne drži najstrože folkloru, nego ga pojednostavnjuje prema svojim kiparskim zamislima.¹¹

Oca je Meštrović portretirao u punoj plastici 1910. u Otavicama, a kasnije i u reljefu na zidu atrija svoje kuće u Zagrebu. Na fotografiji oca Mate, objavljenoj u navedenom Meštrovićevom broju *Nove Evrope*, on je odjeven u prsluk, preko kojega je kaputić - koporan, s kitama oko ovratnika. Na glavi je kapa valjkastog oblika, bez vezenih ukrasa. Meštrović je pak glavu oca prikazao obavijenu turbanom turskog podrijetla, što ga je stvarno i nosio.¹² Reljefne portrete oca i majke ponovio je Meštrović na brončanim vratnicama obiteljskog mauzoleja u Otavicama.¹³

Druga vrlo poznata Meštrovićeva skulptura sa stanovitim folklornim značajkama njegovoga kraja je *Povijest Hrvata* (1932) namijenjena nesuđenom Starohrvatskom muzeju u Kninu.¹⁴ I na toj skulpturi, kao na onoj majke, velika marama ne prekriva samo glavu, nego se u naborima spušta od ramena do prsiju. Iako folklorno nedovoljno vjerodostojna, ta Meštrovićeva skulptura najviše

⁸ V. Rozić: *Likovna kritika u Beogradu između dva svetska rata*. Beograd 1983., str. 39-91.

⁹ Fotografije majke i oca. *Nova Evropa o pedesetom rodjendanu I. Meštrovića*, Zagreb 1933.

¹⁰ Reprodukcijske obe skulpture majke i oca u monografiji: *Meštrović*, Zagreb 1933., I-II.

¹¹ D. Alaupović-Gjeldum: O tradicijskoj nošnji drniškog kraja. *Ethnologica dalmatica*, 3, Split 1994., str. 23-34, sl. str. 35-36.

¹² Nav. monografija, tekstovni opis slika, II.

¹³ Repr. D. Kečkemet: *Ivan Meštrović*. Beograd 1983., sl. 76.

¹⁴ Repr.: B. Gagro, N. Gattin: *Ivan Meštrović*. Zagreb 1987., str. 224-225; D. Kečkemet: *Ivan Meštrović*. Beograd 1983., sl. 81.

predstavlja i simbolizira nacionalnu simboliku sa slobodno stiliziranim folklornim značajkama njegovoga zavičaja.

Sjedeći, strogo simetrijski, stav žene folklorne asocijacije ponovio je Meštrović u skulpturi *Bogorodice s djetetom* ("Biskupijske", 1937).¹⁵ Slična je u stilizaciji, ali s još reduciranim pojednostavnjenim odjeće *Gospa Petropoljka* u Kninu (1947).¹⁶

Stilizacijom se još više udaljio od folklorne dokumentacije u skulpturama ženskih likova *U očaju* i *Majka zavjetuje dijete* (1927).¹⁷

Kao model za skulpture Bogorodica u razdoblju između dva rata Meštrović je uzimao svoju drugu ženu Olgu, pa i odjeća na njima asociira onu gradsku, a ne seosku.

Dva djevojačka lika u stiliziranoj nošnji Dalmatinske zagore postavio je Meštrović simbolično, kao karijatide ognjišta, u blagovaonici svoje palače u Splitu (1939). Odjeća je kao u *Moje mati*. Međusobno se u odjeći tek minimalno razlikuju. Gornja je haljina desne djevojke, iznad donje košulje, u struku sapeta pojasom, a na dnu ima rese.¹⁸

Dvije karijatide pak na Njegoševom mauzoleju odjevene su u crnogorsku narodnu nošnju.¹⁹

Na zagrebačkom spomeniku *Djevojka iz Posavine* (1933) u dugoj haljini, stegnutoj pojasom, jedva da se i može prepoznati narodna nošnja toga kraja.²⁰

Folklorne oznake golih likova *Indijanaca* u Chicagu (1928) fiksirao je Meštrović tek s pernatim ukrasima na glavama.²¹

Najviše pozornosti folklornim obilježjima morao je Meštrović posvetiti karijatidama na *Spomeniku neznanom junaku* na Avali.²² Osam likova visokih po 4 metra predstavljaju, vrlo stiliziranim i pojednostavnjenim folklornim osobinama nošnji - reduciranih i zbog predstavljanja u tvrdom granitu kojemu ne odgovaraju razrađene pojednosti, - žene osam pokrajina tadašnje Jugoslavije: Šumadinku, Crnogorku, Hrvaticu, Slovenku, Vojvođanku (Banaćanku), Južnosrbijanku (Makedonku), Bosanku i Dalmatinku. Iako i krajnje reduciranim folklornim odjevnim oznakama, njihova se etnička podrijetla ipak mogu razlikovati.

Nije neobično da se najviše Meštrovićevih radova s folklornim obilježjima nalazi u njegovom zavičaju, u Drnišu i Muzeju drniške krajine.

Tri muška i jedan ženski lik na velikom reljefu *Orači* (1955) imaju vrlo pojednostavljene, ali ipak prepoznatljive folklorne značajke seljaka Dalmatinske

¹⁵ Repr.: D. Kečkemet, nav. dj., sl. 96.

¹⁶ Repr. Katalog Drniš-Otavice, sl. (45).

¹⁷ Repr. nav. dj., sl. 61, 62.

¹⁸ Repr. nav. dj., sl. 92.

¹⁹ Repr. B. Gagro, nav. dj., sl. str. 305.

²⁰ Repr. Katalog *Atelje Meštrović*. Zagreb 1963., sl. str. 41.

²¹ Repr. Monografija nav. sl. XXXI-XXXIV.

²² Repr. D. Kečkemet: *Meštrović*. Zagreb 1970., sl. 12-13.

zagore.²³

Skulptura glave *Ludi Mile* (1912) ima izvezenu zagorsku kapu.

Međutim, s folklornog gledišta mnogo su zanimljivije Meštrovićeve uljene slike na platnu i kartonu što ih je od 1911.-1913. naslikao u Otavicama za ljetnih posjeta roditeljima.

Poznato je da se Ivan Meštrović osim skulpturom bavio i slikarstvom. U ranom bečkom razdoblju bili su to likovno vrlo kvalitetni crteži, a zatim veoma brojni crteži s više kiparskih nego slikarskih značajka. U Galeriji Meštrović u Splitu izloženo je nekoliko njegovih većih uljenih slika, uglavnom religiozne tematike.

Manje je poznato nekoliko uljenih slika naslikanih pred Prvi rat u zavičaju. Za temu koju obrađujemo one su od posebnog značaja jer je Meštrović na njima s velikom pažnjom i dokumentarnom vjerodostojnošću fiksirao baš folklorne značajke muških i ženskih likova okolice Drniša, odnosno Petrovog polja. Boje na slikama dopunjuju njihovu folklornu dokumentaciju. S likovnog gledišta te slike ne spadaju među bolja Meštrovićeva ostvarenja, ali možemo zaključiti da je njemu tada bilo više stalo do folklorne dokumentacije, nego do slikarskih umjetničkih djela. Meštrović je, uostalom - osim u nekim ranim crtežima - uvijek bio mnogo bolji kipar nego slikar.

Majka Ivana Meštrovića (1911) predstavlja sjedeći lik žene srednje dobi i simbolički lik krilatoga orača u pozadini. Žena ima preko svijetloplave košulje crveni haljetak, pregaču i jednako svijetloplavu maramu preko glave, koja se križa pod vratom i pada otraga sve do pasa - tip što ga je Meštrović primjenjivao na prije opisanim skulpturama, umjesto marame koja se vezuje pod vratom.

Na drugoj slici *Moje sestre* (1911) predstavio je poprsja sestara Bire, Mande i Danice sa crvenim maramama naprijed vezanima, u plavim košuljama i tamnim prslucima.

Treća slika predstavlja *Pastira s mijehom* (1911-1913). Mladić je u plavoj košulji, smeđem, po rubovima vezenom haljetku, modrim hlačama i s izvezenom crvenkapom na glavi. Svira u mijeh s diplama.

Četvrta slika je *Momak i djevojka u kolu* (1911-1913) s glavama žena u pozadini. Obje su cijele figure. Djevojka ima bijelu košulju, izvezenu na rubovima, sa širokim rukavima s resama, također bogato vezenima, pregaču s geometrijskim folklornim šarama i višebojnim resama, vezene crvene čarape i opanke. Mladić je u bijeloj košulji, modrom haljetku bez rukava, s pašnjačom, u modrim hlačama, s opancima. Oboje na glavi imaju jednake crvenkape s izvezenim obodima.

Peta slika *Žene iz Dalmatinske zagore* (1911 ?) prikazuje tri stojeće i jednu sjedeću ženu približno jednake odjeće.

Česta slika *Ludi Mile* (1913) odgovara istoj glavi u skulpturi: plava košulja, gotovo crni haljetak zakopčan jednim dugmetom, pojas, ogrtač koporan prebačen

²³ Reprodukcije i kratki podaci o svim dalje navedenim skulpturama i slikama u Drnišu u katalogu: *Meštrović. Drniš. Otavice*. Drniš 1983.

preko ramena, crvenkapa izvezena crnim obodnim ukrasima.

Naglasimo da je Ivan Meštrović svom seljačkom podrijetlu, njegovim običajima, odjeći, pjesmama i pučkoj predaji posvećivao mnogo pažnje, isticao ih i pričao o njima tijekom cijeloga života, a posebno u starosti u svojevremenom izgnanstvu u Americi.

Ako se u zagrebačkom domu, usred grada, bez vrta, nije mogao okružiti svim onim što bi ga podsjećalo na zavičaj, to je s velikom ljubavlju učinio u novom splitskom domu i velikom vrtu oko njega, gdje je sadio voće, povrće, a umjesto automobila i garaže imao je konja, seoska kola i staju.

O toj njegovoj upravo strastvenoj ljubavi prema svojim seoskim zagorskim izvorima svjedoči i prizemlje u prvoj fazi izgrađene njegove palače na Mejama, koje je opremio svim zavičajnim folklornim uspomena.

Splitski poštari, samouki pisac uspomena "Smij i suze starega Splita", opisao je u jednom neobjavljenom rukopisu, što mi ga je još za života dao na uvid, to Meštrovićevo ruralno svetište u prizemlju nove palače na Mejama, oko 1935. godine:

"Kako jur reko(h) ulazilo se sa zapadne strane kroz široka dvokrilna vrata kao kakvog magazina. Kad bi tako ušao upao bih u široko neosušeno (?) prizemlje kojemu sam već dao ime *konoba*, popločano u seljačkom stilu *grezo* i po toj prostranoj konobi vidio si svega što te podsjeća na seosku kuću. Vidi se ambar za žito, do ambara varićak, pa sita i rešeta, desno od ambara žrvanj i *kilar* (kantar), pa grablje, vile, pumpe za polivanje, sumporače...

Ne manjka ni kovanja, pa komin i pèka za kruh, pa jedna velika seljačka škrinja od orahova drva s ornamentima po njoj... Tamo po kominu trinoge sa bakrama, a iz nape visu i komoštre. Na zidu solnica i skancija sa starim zemljanim tanjurima i od keramike. Tamo dublje vide se bačva, nike kace, maštali, dižice (?), pa mašklini, motike, kosiri sa dugim držcima. Vide si i vučije sa konopcima u kojima su žene donosile vodu za piće. O zidu vise napuvane mišine, kudilja obavita vunom od koje domačice ili pastirice prave klupka vune, jer vide se i klupka. Tu je i plug, jaram, telik (?) i razni lanci, vide se razna pripremljena i kolovrat - pa jedan napuvani miščić u kojemu su nožem izrezuckane diple javorove, koje je sam Meštrović dok je bio mlado čobanče izrezuckao rupicama i ornirao ih narodnim šarama i motivima. Vidim i neke arave (?) od kozje kostreti, grabovu metlu i neke bančice na tri noge, pa na kaminu još u opolcu, ožeg, guba, kremen i slame za potpaljivanje u granje i suhog drva za ogranj i još štošta šta mi ne može sad pasti na pamet..."²⁴

²⁴ Ivo Kovačić: *Librić za razne napisane priče iz staroga Splita i drugo*. Rukopis, oko 1968. Vlasništvo autorovih nasljednika, Split.

Literatura

Alaupović-Gjeldum, D.: O tradicijskoj nošnji drniškog kraja, *Ethnologica Dalmatica* 3, Etnografski muzej Split, Split, 1994, str. 23-36

Atelje Meštrović (Katalog), Zagreb, 1963

Čurčin, M.: O poreklu i detinjstvu Ivana Meštrovića, *Meštrović. Monografija*, Zagreb, 1933, str. 9-16

Gagro, B., Gattin, N.: *Ivan Meštrović*, Zagreb, 1987

Gaspari, M.: Umetnost je pesem, *Delo*, Ljubljana, 19.II. 1972

Kečkemet, D.: *Ivan Rendić*, Supetar, 1969

Kečkemet, D.: *Ivan Meštrović*, Zagreb, 1970

Kečkemet, D.: *Ivan Meštrović*, Beograd, 1983

Kečkemet, D., Prijatelj, K.: *Počeci Ivana Meštrovića*, Split, 1959

Kovačić, I.: *Librić za razne napisane priče iz staroga Splita i drugo*, Split, oko 1968, rukopis

Lisičić, H.: Dragutin Inkiostri-Medenjak, *Zbornik za likovne umjetnosti*, Novi Sad, 1965

Marušić, D. F.: Na domu Meštrovićevu. Ivan Meštrović, *Pretisak Nove Evrope*, Zagreb, 1933, str. 19-25

Meštrović. Monografija, I-II, Zagreb, 1933

Meštrović. Drniš. Otavice, Drniš, 1983

Meštrović, I.: *Ludi Mile*, Zagreb, 1970

Murko, M.: Kod Meštrovića i njegovih. Ivan Meštrović kao pjevač epskih narodnih pjesama, *Pretisak Nove Evrope*, Zagreb, 1933, str. 25-30

Nova Evropa o pedesetom rodjendanu I. Meštrovića, Zagreb, 1933

Pijade, M.: Ivan Meštrović i težnje za stilom u našoj umetnosti, u: *Pijade, M.: O*

umetnosti, Beograd, 1963, str. 119-149

Rozić, V.: *Likovna kritika u Beogradu između dva svetska rata*, Beograd, 1983, str. 39-91

FOLKLORE ELEMENTS IN THE WORKS OF ART OF I. MEŠTROVIĆ

(Summary)

The fact that he came from a village in the Dalmatian hinterland left an essential mark in the whole creative work of Ivan Meštrović (1883-1962). Not only that he was permanently aware of his origin, but he also underlined it and took pride in it, yet never yielded himself up to the common folklore romanticism, unlike so many other visual artists, writers and composers.